

NUDA VE ŠKOLE

Zdenka Stránská

Filozofická fakulta MU Brno

"Škola je nudná." "To byla dnes ve škole nuda", slyší rodiče od dítěte při návratu ze školy. Nuda. Všichni ji známe, často o ní slyšíme z úst dětí školního věku. Náš příspěvek je věnován jednomu z aktuálních pedagogicko-psychologických problémů - nudě ve škole -, který je často neprávem v naší pedagogické psychologii opomíjen (svědčí o tom i nedostatek literatury, v níž je zpracován pouze okrajově) a současně, jak vyplynulo i z našeho výzkumného šetření (Blaťáková, 1995), není mu také často věnována náležitá pozornost v současné škole. Z motivačního hlediska se jedná o velmi závažný problém, který se právě u dětí školního věku stává jednou z možných příčin vzniku nejrůznějších poruch chování a ve svém důsledku i poruch učení. Proto by projevy nudy u žáků neměly být učiteli rozhodně podceňovány.

Nudu lze z hlediska psychologického vymezit jako "duševní stav podmíněný monotónností podnětů, projevující se omrzelostí, pocity zbytečnosti, nezajímavostí, nespokojeností, vynucenou pasivitou, ztraceným časem, oslabením pozornosti, pocity únavy, depresivními náladami" (Hartl, 1993, s. 125).

Z našich autorů se problematikou nudy ve školním prostředí zabývají např. Hrabal, Man, Pavelková (Praha, 1989). Chápu ji jako součást motivačního procesu, přesněji řečeno, jako součást negativní motivace, tj. frustraci potřeb poznávání. V motivačním procesu však mají své místo i sociální potřeby (navazování sociálních vztahů jednak v průběhu učební činnosti a jednak jako následku výsledku této činnosti) a výkonové potřeby (související s úrovní obtížnosti úkolů, které jsou v rámci požadované učební činnosti na žáka kladeny). V optimálním případě se učební činnost stává pro tyto tři skupiny potřeb komplexní incentivou. Pokud však nejsou v dostatečné míře nasyceny, může se objevit přirozená reakce na tuto frustraci - pocit nudy.

Nuda jako obranná reakce při frustraci poznávacích potřeb vede k nutnosti jejich bližší charakteristiky. Jde o potřeby sekundární, funkční, úzce spjaté s poznávacími procesy a funkcemi, rozvíjejí se v poznávacích činnostech a jsou poznávacími činnostmi uspokojovány. Nedostatek podnětů se projeví vzbuzením potřeby aktivity. Tento stav je označován jako "stimulační hlad" ("hlad po podnětech"), vyúsťující v aktivitu organismu. To znamená, že po chvíli nečinnosti dochází k spontánní náhradní aktivitě (např. malování, "čmárání si z nudy" apod.). Frustrace potřeb poznávání patří, bohužel, mezi ne zcela vzácné případy frustrace ve škole, ačkoliv by se mohlo zdát, že jde o paradoxní jev. Škola má přece plnit mj. funkci zdroje informací. Výsledným efektem je však někdy nuda. Přestože je nuda převážně výsledkem frustrace potřeb poznávání, mylně bychom se domnívali, že se ve škole nudí pouze žáci ať již nadprůměrní, jejichž schopnosti převyšují požadavky školy, a tudíž nejsou při vyučování dostatečně vytíženi, nebo podprůměrní, kteří naopak potřebnou úroveň znalostí nedosahují, ale zjišťuje se, že mezi nudícími žáky jsou žáci jak s výborným, tak i průměrným a špatným prospěchem. Prožitek nudy

nezávisl ani tolik na množství podnětů, jež na žáka působí, jako na tom, jakou mají podněty poznávací hodnotu a jak se vztahují k současným poznávacím potřebám žáka (Hrabal, Man, Pavelková, 1989). Vzhledem k výše uvedenému v této souvislosti však stojí jistě za úvahu i názor prof. Matějčka: "K vysoké inteligenci patří určitá invence, takže takové děti se ve škole dovedou obvykle samy zaměstnat a nenudí se." (Matějček, Dytrych, 1994, s.100). Z Robinsonova výzkumu (1975, viz Hrabal, Man, Pavelková, 1989) vyplývá, že na vzniku a intenzitě nudy ve vyučování se podílejí monotónnost vyučovacích hodin a subjektivně (tj. žákem) vnímaná neužitečnost či nepotřebnost vyučovacího předmětu. Oba tyto zdroje jsou příčinou nízké stimulační hodnoty vyučování. Mají za následek zvýšení vnitřního napětí žáka, směřující ke snaze "zahnat nudu". Reagovat může různě, záleží na celkovém sociálním klimatu třídy (v souvislosti se svou sociální pozicí, vztahy mezi spolužáky, k učiteli, v souvislosti s postoji rodičů ke škole a jejich zájmem o školu, podle vztahu rodičů k učiteli i na základě celkové kulturní úrovně rodiny). Nejčastěji jsou ve škole pozorovány tři reakce na nudu. První můžeme označit jako "stažení se do sebe" - tj. vytvoření si vlastní vnitřní stimulace pomocí intenzivní fantazijní aktivity. Další reakcí na nudu jsou různé formy agresivního chování - tj. přímé projevy nepřátelství zaměřené vůči učiteli nebo únikovou agresivitou obrácenou proti spolužákům, případně jednání obrácené vůči předmětům - jako je např. ničení pomůcek, trhání knih, sešitů, lámání tužek apod. Třetí reakce na nudu se označuje jako tzv. rozptýlená aktivita - žák si např. hraje, kreslí, dívá se z okna apod. Trvalá nuda vede k nízkým výkonům žáků, případně neúspěšnosti v daném vyučovacím předmětu. Zjistilo se, že nuda může v řadě případů vyústit v rozčarování ze školy, v záškoláctví.

Mager (1970) řadí nudu spolu s bolestí, strachem, úzkostí, ponížením a fyzickým nepohodlím k tzv. záporným podmínkám a důsledkům souvisejícím s rozvíjením postojů k učení. Nuda podle Magera vzniká v situaci, ve které prostředky a působící podněty jsou slabé a opakují se. K pocitu nudy vedou následující postupy - jako jednovácné podávání informací, používání neosobního jazyka, opakování poznatků, jež žák opětovně slyšel, málo barvitý výklad, předčítání z učebnice nebo rozčlenění poznatků na příliš malé úseky, nevyžadující žádné úsilí. Pokud se zvyšuje frekvence podobných nepřijemných situací, stoupají u žáků přirozené sklony se jim vyhýbat vždy, pokud je to možné.

Neméně důležité je uvědomit si i další skutečnost, že učitel, v jehož hodinách se žáci často nudí, zřejmě také nedokáže přiblížit smysl svého vyučovacího předmětu. Setkává se s nudícími žáky, kteří mu neposkytují náležitou zpětnou vazbu. Tím se postupně zpevňuje jeho nezájem o vyučovací předmět, o žáky a vůbec o samotné vyučování. Nejvíce vyvolávají nudu právě učitelé, kteří nemají primární zájem o předmět, o žáky a o vyučování. Pokud pocity nudy ve vyučování prožívá i samotný učitel, s největší pravděpodobností dojde na základě sociálního učení k "přenosu" nudy na žáky (Hrabal, Man, Pavelková, 1989). Z výše uvedeného tedy vyplývá, že nuda může mít velký vliv na utváření celkového vztahu žáka ke škole. Nuda je jedním z prožitků, který často určuje celkový emotivní prožitek žáka ze školy a přispívá k jejímu negativnímu hodnocení. Typické reakce, jimiž žáci nudu projevují, by měly být pro každého učitele signálem k tomu, aby např. zvolil jinou vyučovací metodu, postup či změnil vztah učební látky i k žákům, aby všechny žáky zapojil do vyučování. Úspěchu může dosáhnout jen takový učitel, jehož práce ho baví a zná její smysl, učitel nadšený pro své povolání.

Zvládnutí situace vyžaduje od učitele i určitou míru kreativity, zkušenost, schopnost rychlého rozhodování, umění jednat s žáky apod. Aby bylo možné těmto situacím předejít, domníváme se, že kromě atmosféry školy, osobnosti pedagoga svou významnou roli ve vztahu žáka ke škole může sehrát i rodina žáka, zájem rodičů o jeho školní výsledky a dobrá spolupráce rodiny a školy.

Literatura

Blaťáková, H.: Nuda ve škole. Dipl. práce. FF MU, Brno 1995.

Hartl, P.: Psychologický slovník. Budka, Praha 1993.

Hrabal, V.- Man, F.- Pavelková, I.: Psychologické otázky motivace ve škole. SPN, Praha 1989.

Mager, F.: Rozvíjanie postojov k učeniu. SPN, Bratislava 1970.

Matějček, Z. - Dytrych, Z.: Děti, rodina a stres. Galén, Praha 1994.

PhDr. et Mgr. Zdenka Stránská
Psychologický ústav
Filozofická fakulta MU
A. Nováka 1
660 88 Brno